

Halaba, Ryszard

Z dziejów ruchu ludowego na Mazowszu

Rocznik Mazowiecki 1, 39-52

1967

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych oraz w kolekcji mazowieckich czasopism regionalnych mazowsze.hist.pl.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

RYSZARD HALABA

Z DZIEJÓW RUCHU LUDOWEGO NA MAZOWSZU

Minęło 20 lat od chwili, kiedy na wyzwolonych terenach wschodnich kraju, w tej liczbie i na skrawku ziemi woj. warszawskiego, powstała pierwsza w dziejach narodu polskiego władza ludowa reprezentująca interesy robotników i chłopów. Rewolucyjny proces przemian społeczno-ustrojowych, jaki się wówczas dokonywał, zmuszał wszystkie ugrupowania polityczne, organizacje i partie działające dotąd w konspiracji do określenia swych pozycji i wypowiedzenia się za lub przeciw kształtującej się nowej formacji ustrojowej. Dylemat ten stanął w całej rozciągłości również przed partiami ruchu ludowego, przed każdym z działaczy i członkiem SL „Roch”, BCh, lewicy ludowej wywodzącej się z SL „Woli Ludu”. W kraju następowało przegrupowanie w układzie sił społecznych i politycznych. Stronictwa popierające stanowisko i program PPR, KRN w okresie okupacji, w tej liczbie część ludowców związana ideologicznie z SL „Wola Ludu”, opowiedziały się po stronie PKWN, wzięły aktywny udział w tworzeniu władzy ludowej, w budowie podstawowego ustroju, w realizacji reform demokratycznych. Natomiast siły polityczne tworzące tzw. „obóz londyński”, w tej liczbie również i prawica ludowa SL „Roch”, zajęły w stosunku do PKWN stanowisko zdecydowanie wrogie, stanowisko bojkotu i sabotowania wszelkich poczynań rodzącej się władzy ludowej. Tak rysował się, z grubsza biorąc, podział w układzie sił politycznych, podział, który ulegał nieustannym wewnętrznym wstrząsom i zmianom.

Jeżeli jednak dokonujemy jakichś jak najbardziej ogólnych ocen walki dwóch obozów — to przede wszystkim zastanawiamy się, jaka była linia działania przywódców, jakie cele przyświecały w realizacji linii politycznej nakreślonej przez nich oraz jak kształtował się stosunek mas członkowskich do tej polityki. Objęcie władzy w kraju przez siły lewicy społecznej — partie obozu KRN zapoczątkowały trwałą kryzys polityczny w łonie Delegatury londyńskiej. Kryzys ten uwidaczniał się również

w szeregach ruchu ludowego: SL „Roch” i BCh — będącego częścią składową Delegatury.

Jak wspominaliśmy — kierownictwo SL „Roch” i BCh, podobnie jak zresztą pozostałe partie obozu londyńskiego, zajęły wobec PKWN zdecydowanie wrogie i negatywne stanowisko. Jednakże tego stosunku nie można utożsamiać z postawą mas członkowskich ludowców, jego niższych ogniw organizacyjnych. Zapowiedziane w Manifeście lipcowym reformy społeczno-gospodarcze, a następnie praktyczne wcielenie w życie reformy rolnej zmuszały każdego z ludowców do konfrontacji swego stanowiska wobec hasła bojkotu i na tle tej konfrontacji w ruchu ludowym następowały procesy dezintegracyjne. Przeważające rzesze chłopów-ludowców, wbrew oficjalnej linii politycznej „Rocha” — opowiadały się po stronie rodzącej się władzy ludowej, popierały jej przedsięwzięcia, widząc w niej realizację swego programu.

Po wyzwoleniu całości ziem woj. warszawskiego w wyniku styczniowej ofensywy armii radzieckiej przed blokiem partii demokratycznej — w tej liczbie i przed Stronnictwem Ludowym — stanęły te same mniej więcej zadania, jakie urzeczywistniane były w okresie PKWN, a więc budowa aparatu władzy ludowej, przeprowadzenie reform społeczno-ustrojowych, w pierwszym rzędzie reformy rolnej.

Wyzwolenie całego województwa ułatwiło zjednoczenie poszczególnych grup ludowców działających na wyzwolonej części woj. warszawskiego i terenach okupowanych.

Z załączkowej organizacji liczącej kilkuset członków w okresie PKWN — SL w lutym—kwietniu 1945 r. przekształciło się w partię masową, obejmującą swym zasięgiem oddziaływania większość powiatów województwa. Szeregi stronnictwa wzrosły wg prowizorycznych i niepełnych danych do około 20 tys. członków¹.

Pierwszy Zarząd Tymczasowy SL powołany został już 15 lutego 1945 r. Na czele jego stanęli: Wincenty Cudny, Karol Kurpiewski, Michał Gwiazdowicz².

W rozwoju organizacyjnym SL należy wydzielić niejako dwa zarysowujące się etapy — etap pierwszy: luty—marzec 1945, a etap drugi: kwie-

¹ Dane powyższe należy traktować jako warunkowe z uwagi na brak potwierdzenia ich wiarygodności w dokumentacji SL z tego okresu czasu. SL nie prowadziło ewidencji swych szeregów, a ilość członków określano często na podstawie tzw. „wyczucia” i stanu rozprawdzonych legitymacji członkowskich.

² W skład Zarządu Wojewódzkiego weszli ponadto: Stanisław Cieślak, Franciszek Piaścik, Edward Rogowski, Julian Syta, Arkadiusz Kolarek, Władysław Kurkiewicz, Aleksander Kaczocho. W skład prezydium ZW SL weszli: prezes — W. Cudny, wiceprezes — K. Kurpiewski, sekretarz — St. Cieślak (po paru tygodniach sekretarzem został Edward Rogowski). AKW ZSL,teczka SL 1945 r.

cień—lipiec 1945 r. W pierwszym okresie w tworzeniu się i powstawaniu organizacji SL dominował element żywiołowości. Zarządy powiatowe były powoływane drogą nominacji, natomiast na drugim etapie rozwój SL przebiegał w ramach przepisów statutowych. Największa ilość zjazdów powiatowych przypada na okres maj—lipiec 1945 r.

Stan liczebny SL przed powstaniem PSL na terenie całego województwa wahał się w granicach 30—35 tys. członków³.

Ale rozwój organizacyjny, sama liczba członków Stronnictwa nie świadczyła o jego prężności organizacyjnej, dynamice działania, rozmiarze jego wkładu w dzieło budowy i utrwalenia władzy ludowej.

Na stopień czynnego zaangażowania się ludowców po stronie władzy ludowej, względnie na ich aktywność społeczną, wpływały różnorodne czynniki natury wewnętrznej i zewnętrznej. W ruchu ludowym toczyła się walka sił lewicowych, konsekwentnie radykalnych z siłami prawicowymi, wstecznymi. Jak już zaznaczyliśmy, stan liczebny SL wzrósł nagle na początku 1945 r., głównie kosztem SL „Roch”. Jednakże dla poważnej rzeszy ludowców decydującym kryterium określającym ich postawę polityczną, stosunek do nowo rodzącej się rzeczywistości była nie tylko sprawa charakteru władzy, kierunku rozwoju rewolucji ludowej, ale sprawa ziemi, reformy rolnej, odbudowy zniszczeń gospodarczych.

Można zaryzykować twierdzenie, że na ówczesnym etapie rozwoju historycznego poważne rzesze chłopów nie dojrzały do przyjęcia socjalistycznego kierunku przemian. Dlatego też po przeprowadzeniu reformy rolnej, wiosną 1945 r., postawę polityczną, stosunek do władzy określać zaczęły czynniki ekonomiczne, stopień trudności gospodarczych. Fala entuzjazmu opadła. Bołączki codziennego życia, niezrozumienie mechanizmu funkcjonowania aparatu państwowego, zwłaszcza w zakresie przyjscia z wydatną pomocą wsi, powodowało narastanie w SL tendencji odśrodkowych, wyrażających się w krytyce rządu, władzy ludowej, w nadziei na zmianę istniejącego stanu rzeczy po przyjeździe Mikołajczyka do kraju.

W literaturze historycznej, omawiającej zagadnienia rozwoju Polski po wyzwoleniu, używa się popularnego określenia „wahnięcia się mas” na prawo wiosną 1945 r. i narastania kryzysu politycznego w tym czasie.

Na tle realizowanych reform społeczno-ustrojowych na wiosnę 1945 r. w ruchu ludowym następuje szybka polaryzacja poglądów.

Poważna część chłopów-ludowców, ulegając propagandzie reakcyjnego podziemia, obawiała się kolektywizacji jako II etapu rozwojowego wsi polskiej po reformie rolnej. W powrocie Mikołajczyka widziała ta część chłopów gwarancję swojej prywatnej własności. W oczach przecięt-

³ Tamże.

nego chłopca ocena interesów państwa, rewolucji, charakteru władzy dokonywała się przez pryzmat własnych, niejako podwórkowych interesów.

Dużą część społeczeństwa, zwłaszcza wieś polska, wierzyła, iż powrót Mikołajczyka rozwiąże natychmiast wszystkie trudności wewnętrzne i zapewni krajowi stabilizację gospodarczą.

Tak więc do powrotu Mikołajczyka zaistniały obiektywne przesłanki rokujące reakcji i prawicy ruchu ludowego nadzieję na zmianę dotychczasowego systemu władzy.

Od przyjazdu Mikołajczyka i powstania PSL rozpoczyna się II etap rozwoju ruchu ludowego, etap charakteryzujący się ogromnym napięciem walki wewnątrzpartyjnej, walki, która była częścią ogólnej walki, jaka się w kraju toczyła między obozem reakcji i obozem demokracji. Etap ten trwał do stycznia 1947 r., do wyborów do Sejmu Ustawodawczego.

Rozbicie organizacyjne ruchu ludowego na terenie województwa datuje się od września 1945 r. W przeciwieństwie do wielu innych województw, taktyka PSL, wyrażająca się w nagłym, gwałtownym szturmie na pozycje organizacyjne SL, zrealizowana została jedynie częściowo. Rozkwit organizacyjny PSL przypada na wrzesień—listopad 1945 rok. W tym okresie SL zajmuje raczej postawę defensywną. Mimo sprzyjających warunków kurs PSL na natychmiastowe pochłonięcie SL nie powiódł się.

Do grudnia 1945 r. kontakt ZW SL został urwany jedynie z ośmioma powiatami. W pozostałych powiatach ciężar gatunkowy SL i PSL wahał się. W niektórych, np. Błonie, Grójec, Ciechanów, Płock, Gostynin, Węgrów, Radzymin, przeważało liczebnie PSL, w innych natomiast, m. in. w Płońsku, Sochaczewie, Garwolinie, Ostrołęce, przeważało SL⁴.

Przyczyn stosunkowo szybkiego wzrostu wpływów PSL dopatrywać się należy nie tylko w tradycjach Witosa i Mikołajczyka, w fakcie przypisywania sobie roli kontynuatora przedwojennego SL i okupacyjnego SL „Roch”, ale przede wszystkim w funkcji społecznej, jaką te stronnictwa spełniały, wyrażającej się m.in. w fakcie opozycji wobec linii politycznej władzy ludowej, wykorzystywania przez PSL niezadowolonych chłopów obciążonych świadczeniami na rzecz państwa, a w zamian nie otrzymujących należnego ekwiwalentu w towarach przemysłowych. To były m. in. jedne z zasadniczych przyczyn popularności tego stronnictwa. W dodatku opozycyjna postawa PSL wobec programu rządu automatycznie zabezpieczała poparcie reakcyjnego podziemia, tych odłamów społeczeństwa polskiego, które liczyły na zmianę ustroju w kraju.

⁴ Tamże.

Interesującą ocenę sytuacji w ruchu ludowym zawiera sprawozdanie organizacyjne ZW SL za październik 1945 rok.

Zwraca się w nim uwagę na elementy psychologiczne, tradycje rozbicia politycznego poszczególnych grup ludnościowych w woj. warszawskim. Powiaty wschodnie, będące przed 1939 r. bazą wpływów endeckich, orientujące się na „las” i Londyn — powitały powstanie PSL z radością. Szlachta zagrodowa tych okolic swym nastawieniem psychicznym ułatwiła działalność PSL. Dla ZW SL przejście organizacji eselowskich do PSL tych powiatów nie było raczej niespodzianką.

„Rozbicie jednak wpłynęło — zdaniem ZW SL — hamującą na dążności organizacyjno-polityczne chłopą, zapędzając go w stan bierności, apatii i zniechęcenia. Od tej strony oceniając PSL, zrobiło rozłamem bardzo szkodliwą dla kraju i wsi robotę. PSL bazowało na niezadowoleniu, różnych niedomaganiach naszego aparatu państwowego i brakach gospodarczych i dyskutowało je dla powiększenia swych szeregów”⁵.

Do PSL przeszły niemal całkowicie zarządy powiatowe SL z większością kół w terenie: w Błoniu, Gostyninie, Płocku, Sierpcu, Radzyminie i Węgrowie. Rozbicie nastąpiło także w Grójeckiem, Sochaczewskim, Ciechanowskim. Nie zajęły stanowiska do listopada 1945 r. powiatowe zarządy w Ostrołęce, Pułtusk i Sokołowie. Nie powiodły się próby rozbicia i utworzenia PSL w pow. Garwolin i Płońsk, Warszawa miasto. Opanowanie sytuacji kryzysowej w SL nastąpiło dopiero pod koniec 1945 r. Prowadzona przez blok partii demokratycznych antypeeselowska propaganda ostudziła poważnie nastroje przychylności do tego stronnictwa. Tu i ówdzie zdarzały się nawet wypadki przechodzenia peeselowców z powrotem do SL. Nie zawsze chłopci-ludowcy zdawali sobie sprawę z zasadniczych różnic w programach SL i PSL. Nie wnikali w mechanizm, w istotę działalności tej partii. Bardzo często o zmianie przynależności decydował czysty przypadek. Niekiedy oświadczano chłopom, że SL zmieniło nazwę na PSL. Zdarzały się również wypadki, że przejście do PSL odbywało się w sposób mechaniczny. Jeśli np. dotychczasowy prezes ZP SL lub część zarządu przeszła do PSL, automatycznie do protokołów dołączano spisy kół eselowskich w powiecie.

W powiatach Grójec i Mińsk Mazowiecki w grudniu 1945 r. miały miejsce fakty odpływu z PSL do SL i publicznego niszczenia legitymacji PSL całych kół i zarządów⁶.

⁵ Tamże.

⁶ AZHP, 295/VI 1945. Sprawozdanie WKW PPR za grudzień 1945 r.

W przemówieniach delegatów z woj. warszawskiego na I Zjeździe PPR w grudniu 1945 r. przytaczano szereg przykładów świadczących o wzroście aktywności SL i współpracy z PPR w dziedzinie demaskowania antyrządowej polityki prowadzonej przez PSL, która wyrażała się m.in. w bojkocie świadczeń rzeczowych, programu walki z podziemiem zbrojnym, w rozpowszechnianiu kłamliwych oszczerstw pod adresem PPR, Związku Radzieckiego itd.⁷

Wg stanu liczebnego rad narodowych, zestawionego na I Zjazd PPR, członkowie SL stanowili 16% składu osobowego WRN. Na ogólną liczbę 980 radnych PRN — do SL należało 244, a do GRN — 186. Ogółem w radach narodowych wszystkich szczebli było 1 333 członków SL.⁸

W zasadzie do V Kongresu SL, który odbył się w dniach 13—15 stycznia 1946 r. w Warszawie, wojewódzka organizacja Stronnictwa Ludowego zdołała zlikwidować następstwa polityczne i organizacyjne rozbięcia ruchu ludowego, a nawet w poszczególnych powiatach przeszła do antypeeselowskiej ofensywy.

*

Zaostrzenie się walki klasowej w kraju w 1946 r. w związku z referendum ludowym i wyborami do Sejmu Ustawodawczego doprowadziło do dalszej polaryzacji w szeregach SL i PSL.

Woj. warszawskie było jak najbardziej typowym województwem w kraju, w którym występowały wszystkie zjawiska charakterystyczne dla ruchu ludowego w tym czasie.

Do referendum ludowego PSL stanowiło jeszcze poważną siłę polityczną na wsi, zwłaszcza w powiatach: Grójec, Działdowo, Garwolin, Mława, Pułtusk, Węgrów, Sierpc i Gostynin. Ale już w pierwszym półroczu wystąpiły w nim symptomy zbliżającego się kryzysu politycznego.

Zerwanie rokowań z PPR, SL i SD w sprawie wspólnego bloku wyborczego, domaganie się 75% mandatów poselskich⁹ w przyszłym sejmie było jaskrawą demonstracją odmienności dróg i celów, a także wyzwaniem do walki.

Pierwsze starcie z PSL nastąpiło wokół wyborów na II Kongres ZSCh w marcu 1946 r. Ogółem z woj. warszawskiego wybranych zostało

⁷ AZHP, 295/I 1945. Stenogram I Zjazdu PPR, przemówienia: M. Treblińskiej, Dąbrowskiego, M. Bodalskiego, Wojciechowskiego.

⁸ AZHP, 295/I 1945. Materiały na I Zjazd PPR. Dane cyfrowe nie są pełne, zwłaszcza w odniesieniu do gromadzkich rad narodowych.

⁹ Wprawdzie PSL motywowało, iż 75% stanowić winni posłowie PSL i SL, ale SL dawano jedynie 5% mandatów.

186 delegatów, z tego 101 było członkami PPR, 30 — SL, 20 — PSL, 6 — PPS, 20 bezpartyjnych i in.

Jak wynika z materiałów ZSCh, KW PPR, ZW SL i innych, akcja wyborcza przebiegała w atmosferze walki z PSL i popierającym to stronnictwo podziemiem zbrojnym. Konkretnym rezultatem tej akcji było pozyskanie w wielu powiatach szeregu kół i zarządów PSL i powstanie nowych kół SL¹⁰.

Odpływ członków z PSL notowano w powiecie plockim, radzyńskim, grójeckim, mińsko-mazow., sierpeckim i warszawskim. Również w sprawie referendum ludowego wojewódzka organizacja PSL stanęła na stanowisku bojkotu pierwszego pytania, aczkolwiek początkowo wypowiedziała się za pozytywnym głosowaniem na wszystkie trzy pytania.

Za współpracę wielu członków PSL z bandami w czerwcu 1946 r. zawieszono działalność zarządów powiatowych PSL w pow. grójeckim i pułuskim¹¹.

Występujące objawy niezadowolenia w PSL spotęgowały się w maju i czerwcu, po ujawnieniu się w NKW i w Radzie Naczelnej grupy opozycyjnej z J. Niecką, Cz. Wycechem, K. Banachem na czele i wyodrębnieniu się PSL „Nowego Wyzwolenia”.

W miarę powolnego osłabiania się roli i wpływów PSL wzrastał w ruchu ludowym ciężar gatunkowy Stronnictwa Ludowego. W pracy SL obok problemów organizacyjnych w coraz większej mierze dominować zaczynają elementy konkretnego działania na polu walki o podniesienie i rozwój produkcji rolnej, elektryfikacji wsi, odbudowy zniszczeń, oświaty, szkolnictwa, spółdzielczości, handlu itp. Jednym słowem praktyczna działalność, która zjednywała dla Stronnictwa nowych zwolenników¹².

Działalność SL w przeciwieństwie do PSL rozwijała się w warunkach wzmożonego terroru band. Wielu SL-owców oddało wtedy swe życie. Członkowie SL narażeni byli także na ataki reakcji.

W sprawozdaniach SL i PPR podkreśla się szczególnie ciężką sytuację spowodowaną pacyfikacją terenu przez bandy WiN i NSZ. Do szczególnie zagrożonych należały powiaty: Grójec, Garwolin, Pułtusk, Sokołów, Węgrów, Ostrów Mazowiecka.

Chłopi w wielu gromadach, aczkolwiek sympatyzowali z SL, w obawie przed bandami woleli nie wstępować w jego szeregi, względnie na-

¹⁰ AKW ZSL, sprawozdanie SL za luty, marzec 1946 r.

¹¹ AZSL, zespół SL, 1946 r. Protokół posiedzenia Komisji Porozumiewawczej Stronnictw Politycznych z 12 VI 1946 r.

¹² AZSL, zespół SL, 1946 r. Protokół konferencji Zarządu Wojewódzkiego SL z dnia 9—10 II 1946 r.

leżeli do PSL. Dlatego też wszelkie dane statystyczne dotyczące SL i PSL z tego okresu nie są miernikiem faktycznych wpływów w masach poszczególnych partii, ani też sprawdzianem nastrojów wsi.

Liczebnie PSL w I połowie 1946 r. była organizacją większą¹³. Stan SL wahał się w granicach 5—8 tys. członków¹⁴.

Najsilniejsze organizacje SL istniały w pow. Ostrołęka, Płock, Sochaczew, Płońsk, pow. warszawski.

Na początku 1946 r. wznowiono działalność organizacyjną w pow. Pułtusk, Ostrów Mazowiecka, Węgrów, Sokołów, Mława. Nie reaktywowano zarządów powiatowych jedynie w dwóch powiatach: Maków, Gostynin.

W ramach bloku demokratycznego SL uczestniczyło we wszystkich kampaniach politycznych związanych z obchodami święta 1 Maja, święta ludowego, a przede wszystkim w masowej akcji wieców i zgromadzeń przeprowadzanych na wsi przed referendum. Członkowie SL stanowili ponad 10% ogółu członków komisji okręgowych referendum ludowego.

Porażka PSL w referendum zapoczątkowała nowy etap w walce dwóch przeciwstawnych sobie kierunków w ruchu ludowym, charakteryzujących się kurczeniem się bazy społecznej PSL i powolnym, ale systematycznym wzrostem wpływów SL w masach chłopskich. Prasa ludowcowa, sprawozdania SL, PPR z tego okresu przytaczają liczne przykłady tego procesu występującego niemalże w każdym powiecie.

W gruncie rzeczy w II połowie 1946 r. w porównaniu z II połową 1945 r. istniała kolosalna różnica sytuacji w ruchu ludowym.

O ile po utworzeniu PSL chłopi ludowcy szli do tej partii wiedzeni w przeważającej mierze autorytetem Mikołajczyka, siłą tradycji Witosa, Rataja i in., nie widząc różnicy między SL i PSL w gruncie rzeczy — o tyle proces przechodzenia z PSL do SL w 1946 r. odbywał się na gruncie poważnych przemian ideologicznych i politycznych, na gruncie obalenia mitów o możliwości budowy demokratycznej i ludowej Polski przy współpracy z siłami reakcji. Proces ten znamionował bankructwo ideologii agrarystycznej i celów politycznych PSL. Znamionował wreszcie zwycięstwo linii programowej SL, koncepcji sojuszu robotniczo-chłopskiego.

Stan liczebny SL uległ w porównaniu do stycznia 1946 r. co najmniej podwojeniu. W październiku przybyło 14 nowych kół i 454 czł. W listopadzie 22 koła i 740 czł., w grudniu 153 koła o 2 824 czł., w styczniu

¹³ Brak szczegółowych danych organizacyjnych.

¹⁴ AKW ZSL, sprawozdanie SL za sierpień 1946 r. Natomiast w sprawozdaniu za marzec 1946 r. podaje się, że SL w kwietniu 1946 będzie liczyło około 20 tys. członków.

1947 — 137 kół i 3 537 czł.¹⁵ PSL praktycznej działalności organizacyjnej na szerszą skalę pod koniec 1946 r. nie prowadziło¹⁶.

W ostrej walce politycznej, jaka się w kraju toczyła, PSL traciło pozycję za pozycją. Było rugowane ze wszystkich dziedzin życia gospodarczego, społecznego i kulturalnego, ograniczony został do minimum udział PSL w radach narodowych, w organach administracji państwowej, w spółdzielczości, ZSCh i innych organizacjach masowych¹⁷.

Do wyborów sejmowych w zasadzie rozstrzygnęła się walka PSL, wybierając drugi kierunek rozwoju Polski, kierunek zbieżny z zamierzeniami reakcji, i dlatego PSL przegrało tę walkę. Przegrało nie tylko w aspekcie ograniczenia swego wpływu w masach chłopskich, w ilości foteli sejmowych, ale co jest ważniejsze — przegrało walkę z demokratycznym nurtem w ruchu ludowym, co w konsekwencji doprowadzić musiało do bankructwa koncepcji, programu nie nadającego się w swej treści do warunków wewnętrznych w kraju, kształtującym socjalistyczną perspektywę jego rozwoju.

Zwycięstwo wyborcze do Sejmu Ustawodawczego w styczniu 1947 r. otworzyło nowy rozdział w historii narodu, etap stabilizacji wewnętrznej, planowego rozwoju gospodarczego, etap budowy podstaw socjalizmu. Zlikwidowane zostały główne ośrodki reakcyjne, a ogłoszona przez sejm w lutym 1947 r. amnestia przyspieszyła organizacyjny i polityczny rozkład podziemia zbrojnego. Polityczna klęska PSL w wyborach miała i inne następstwa. Wyrażały się one w przyspieszeniu organizacyjnego rozłam w jego szeregach, wyodrębnieniu się lewicy PSL, która na Radzie Naczelnej w lutym 1947 r. rozpoczęła walkę o izolowanie Mikołajczyka i jego zwolenników od wpływów na kierunek i linię polityczną PSL, o sprowadzenie tej partii na drogę demokratycznego rozwoju. Etap ten trwał do października 1947 r.

W woj. warszawskim walka o demokratyzację i odrodzenie PSL przebiegała w specyficznych warunkach. Do końca marca 1947 r. formalnie lewica PSL nie występowała w sensie organizacyjnym jako zorganizowana siła, chociaż znajdowała poparcie tak w zarządzie woj. PSL (prezes B. Warowny), jak i w wielu powiatach. Ciekawy materiał ilustrujący sytuację w wojewódzkiej organizacji PSL zawierają materiały konferencji działaczy PSL zwołanej w dniu 21 marca 1947 r. na polecenie mikołajczykowskiego NKW.

¹⁵ Wg sprawozdań organizacyjnych ZW SL.

¹⁶ AKW ZSL, t. PSL 1947 r. Sprawozdanie z woj. konferencji PSL z dnia 21 III 1947 r.

¹⁷ Tamże.

Narada potwierdziła faktyczny rozłam w wojewódzkiej organizacji PSL, który z miesiąca na miesiąc przybierał na sile¹⁸.

W kwietniu i czerwcu wykrystalizowała się lewica PSL. W skład Tymczasowego Zarządu Woj. lewicy weszli: prezes — B. Warowny, wiceprezesa — J. Górski i Z. Prowęcki, sekretarz — T. Makowski, skarbnik — W. Niedek¹⁹. Wystąpienie większości dotychczasowego składu Prezydium ZW PSL na czele z B. Warownym de facto przekreśliło możliwości dalszego działania zwolenników linii Mikołajczyka. Wprawdzie 1 czerwca 1947 r. odbył się zjazd wojewódzki, który wybrał nowe władze PSL, ale wpływy jego w terenie były nader znikome²⁰. Lewica PSL nawiązała współpracę z SL i pozostałymi partiami bloku demokratycznego. Prowadziła zaciętą walkę ze zwolennikami linii Mikołajczyka i umacniała swe pozycje. Poparcie udzielane lewicy ze strony partii demokratycznych, a w pierwszym rządzie SL, było decydującym warunkiem stopniowych, ale systematycznych jej sukcesów.

Natomiast po ucieczce Mikołajczyka w końcu października 1947 r. — władzę w wojewódzkiej organizacji przejęli przedstawiciele lewicy na czele z B. Warownym, a do 10 listopada 1947 r. powołano tymczasowe demokratyczne zarządy powiatowe w 11 powiatach²¹.

Od listopada 1947 r. rozpoczął się w historii ruchu ludowego w Polsce nowy okres — dojrzewanie jedności ideowej i organizacyjnych przygotowań do zjednoczenia się SL i PSL.

Na wydarzenia, jakie miały miejsce w PSL, ogromny wpływ wywarła działalność SL, która po wyborach do sejmu staje się coraz bardziej dominującą siłą w ruchu ludowym.

W pracy SL dominowały problemy związane z odbudową wsi, zwiększenia produkcji rolnej itd.

W maju 1947 r. powołano przy ZW SL Radę Gospodarczą²², w skład której wchodził fachowcy z poszczególnych dziedzin życia gospodarcze-

¹⁸ AKW ZSL, t. PSL 1946 r.

¹⁹ Wg sprawozdania PSL za 1946 r. (AKW ZSL, t. PSL 1946 r.).

²⁰ W skład prezydium mikołajczykowskiego PSL weszli: prezes — dr St. Jagusz i wiceprezes — St. Mazur, II — T. Korczak, III — St. Owczarczyk, sekretarz — A. Dębski, skarbnik — T. Wyrzykowski. (AKW ZSL, t. PSL 1947 r.).

²¹ Powołanie powiatowych zarządów PSL w Garwolinie, Ostrowi Maz., Błotniu, Grójcu, Radzyminie, Mińsku Maz., Mławie, Sierpcu, Ciechanowie — oznaczało organizowanie od podstaw nowego PSL, bowiem w istocie rzeczy baza organizacyjna w tych powiatach faktycznie nie istniała — R. H.

²² Rada Gospodarcza, na czele której stanął prof. T. Gołębiowski, nadzorowała działalność komisji planowania programowego, rolniczą, spółdzielczości, przemysłownictwa wsi, elektryfikacji i radiofonizacji wsi, przebudowy ustroju rolnego i odbudowy handlu, kultury, oświaty, zdrowia. Komisje te współdziałały z poszczególnymi wydziałami ZW SL. (AKW ZSL, t. SL. Warszawa 1947 r.).

go. Powołanie tego typu organu pozwoliło organizacji eselowskiej przyciągnąć do czynnej pracy społecznej wiele dziesiątków aktywistów.

Przedstawiciele SL w Komisji Porozumiewawczej postulowali konieczność przyspieszenia odbudowy zniszczeń, przydziału budulca dla chłopów, zwiększenia kredytów państwowych, wskazywali na nadużycia i braki w aparacie gospodarczym w ZSch, „Społem” itp. Poważną rolę w zacieśnieniu sojuszu robotniczo-chłopskiego odegrały zwłaszcza wspólne z PPR latem i jesienią 1947 r. zjazdy chłopów we wszystkich powiatach województwa. Tematyka zjazdów dotyczyła zwiększenia produkcji rolnej, przyspieszenia odbudowy wsi, usprawnienia działalności ZSch i innych organów gospodarczych.

Wzrósł udział ludowców, członków SL w organach administracji państwowej, w radach narodowych.

W połowie 1947 r. SL-owcy zajmowali urząd wojewody oraz starostów: w Ciechanowie, Mławie, Ostrołęce, Węgrowie; wicestarostów: w Działdowie, Mińsku Maz., w Płońsku. W skład PRN w 13 powiatach (Radzyń, Sierpc, Węgrów, Ostrołęka, Pułtusk, Ciechanów, Mińsk, Działdowo, Sochaczew, Mława, Garwolin, Przasnysz, Płońsk) wchodziło ponad 105 radnych SL-ców. W skład GRN w powiatach: Ciechanów, Sochaczew, Płońsk wchodziło 176 SL-ców²³.

Obok spraw gospodarczych niemałą wagę ZW SL przywiązywał do problemów walki politycznej. Pod egidą SL do czerwca 1947 r. zakończona została akcja demokratyzacji „Wici”. SL udzielało pomocy lewicy PSL. Niemałą rolę odgrywały w życiu stronnictwa problemy współpracy z PPR, a także ideologicznego szkolenia swych członków. Systematyczny udział w komisjach porozumiewawczych sprzyjał umocnieniu współdziałania z PPR, PPS, likwidacji przegięć natury sekciarskiej występujących w pracy wielu organizacji PPR.

Współpraca w ramach bloku uwidoczniła się zwłaszcza w organizowaniu obchodów Święta Ludowego, zjazdów chłopskich latem 1947 r. oraz w wyborach do władz ZSch na jesieni 1947 r²⁴.

Wzrastającą wciąż rolę SL w woj. warszawskim w 1947 r. odzwierciedla systematyczny jego rozwój i działalność organizacyjna.

W okresie od lutego do listopada 1947 r. zdołano przeprowadzić 17 zjazdów statutowych na szczeblu powiatu, 1 zjazd wojewódzki SL, ponad 600 różnego rodzaju zebrań, konferencji, narad terenowych zamkniętych, wzięcie udziału w ponad 500 zgromadzeniach publicznych organizowanych z inicjatywy bloku partii demokratycznych, 20 powiatowych

²³ AKW ZSL, t. SL 1947 r. Dane są niepełne. Pełnego składu osobowego rad narodowych dotąd nie udało się odtworzyć (R. H.).

²⁴ AKW ZSL, teczka sprawozdań ZW SL, 1947 r.

wspólnie z PPR i PPS zjazdów międzypartyjnych, 2 konferencje wojewódzkie.

Wg niepełnych obliczeń założono ponad 170 nowych kół²⁵.

Rozwój organizacyjny SL w 1947 r. kształtował się następująco:

W miesiącu lutym SL posiadało 653 koła i 21 327 czł. (czł. z legitymacjami 16 046).

Największe wpływy SL miało w pow. Sochaczew (6 672 czł.), Ciechanowie (1080), Warszawie pow. (2 199), Płocku (2 273).

W marcu 1947 r.	— 729 kół	20 396 czł.
w czerwcu 1947	— 844 „	24 471 „
w sierpniu 1947	— 869 „	28 113 „
w październiku 1947	— 910 „	25 115 „
w grudniu 1947	— 941 „	27 733 czł. ²⁶

Po ucieczce Mikołajczyka i powstaniu odrodzonego PSL sytuacja w ruchu ludowym kształtowała się wyraźnie na korzyść zwycięstwa radykalnego nurtu, programu realizowanego przez Stronnictwo Ludowe.

W latach 1948—1949 w działalności SL i PSL dominować zaczęły zagadnienia zjednoczenia ruchu ludowego. Przed kierownictwem PSL stało zadanie weryfikacji postawy ideowo-politycznej członków. Również w SL istniały tendencje likwidatorskie w stosunku do PSL. Wielu działaczy SL, którzy przeżyli okres kryzysu i walki z PSL, nie rozumiało potrzeby kontynuowania działalności odrodzonej PSL. Skoro PSL stało na gruncie programu bloku demokratycznego — to winno, zdaniem bardzo licznych głosów — przyłączyć się do SL i w ten sposób dokonać jedności ruchu ludowego.

Poważna część działaczy SL nie rozumiała faktu, iż odrodzenie się PSL na nowych ideowo-politycznych podstawach zwiększy wpływy obozu demokratycznego na wsi, rozładuje atmosferę zubożnienia, apatii wielu członków i działaczy PSL, którzy odsunęli się po wyborach od aktywnego życia politycznego.

Odrodzenie PSL rozpoczęło pracę niemalże od podstaw. Po ukonstytuowaniu się Woj. Zarządu w listopadzie 1947 r. rozpoczęto prace w terenie nad reaktywowaniem powiatowych i gminnych zarządów.

Do maja 1948 r. powołano 10 zarządów powiatowych, a do końca 1948 — 3. Razem do stycznia 1949 r. PSL posiadało 13 powiatowych zarządów. Konferencji sprawozdawczych przeprowadzono na szczeblu po-

²⁵ Obliczenia powyższe zawierać mogą nieścisłości spowodowane brakiem kompletu sprawozdań organizacyjnych, a także wyjątkową niedbałością w obliczeniach ówczesnego ZW SL (powtarzanie tych samych cyfr itp.).

²⁶ Obliczone na podstawie materiałów sprawozdawczych ZW SL 1947 r. Dane te jednak zawierają dość istotne luki.

wiatu 68, a na szczepku gmin i gromad 255. Pod koniec 1948 r. PSL posiadało 61 zarządów gminnych, 128 kół, przeszło 2 500 członków²⁷.

W ocenie SL — w większości powiatów PSL dysponowało niewielką kadrą działaczy i nielicznymi kołami. Taki stan rzeczy był naturalnym rezultatem walki politycznej w latach 1945—1946. SL, które zdobyło przeważającą rzeszę chłopów PSL-owców, w II połowie 1946 r. utrzymywało swój stan posiadania, co więcej — jego szeregi znacznie wzrosły.

Pod koniec 1948 r. SL w woj. warszawskim liczyło ponad 35 tys. członków w 21 powiatach, a przed zjednoczeniem ponad 50 tys. członków²⁸.

Problemy współdziałania SL i PSL były tematem częstych obrad komisji współpracy, które omawiały zadania stojące przed stronnictwami i nakreślały plan działalności obu partii. M. in. na wspólnej naradzie 21 kwietnia 1948 r. z całą siłą podkreślono potrzebę wyjaśnienia w kołach najważniejszych problemów ideowo-politycznych, aby zjednoczenie nie było mechanicznym aktem.

Współpraca i jedność działania SL i PSL wyrażała się w podejmowaniu wspólnych zadań tak w dziedzinie gospodarczej, jak i w życiu politycznym.

Po raz pierwszy od lat Święto Ludowe w roku 1948 obchodzone było pod wspólnymi sztandarami.

W 1949 r. problem jedności determinował całokształt działalności politycznej obu partii chłopskich. Powstały wojewódzka i powiatowa komisje współdziałania, które rozpoczęły i prowadziły prace związane z utworzeniem ZSL.

Procesy zjednoczeniowe zachodzące w ruchu ludowym dokonywały się na tle ogólnych przemian w życiu politycznym w kraju. Poważny wpływ na charakter i przebieg tych procesów wywarło zjednoczenie się partii robotniczych PPR i PPS.

Tzw. sprawa prawicowo-nacjonalistycznego odchylenia w PPR przyniosła w życiu wewnętrznym kraju niepowetowane straty moralno-polityczne. Prawo obywatelstwa zdobyła sobie teoria o zaostrzającej się walce klasowej, o potrzebie ograniczenia możliwości rozwoju gospodarczego, tzw. kułaków wiejskich. Zmiana kursu politycznego spowodowała, że tak w SL, jak i w PSL, w tej liczbie również w woj. warszawskim²⁹, popełniono wiele błędów, usuwając z szeregów SL i PSL członków i działaczy, którzy nie akceptowali zmiany kursu politycznego, bądź też mieli zastrzeżenia do jego słuszności.

²⁷ AKW ZSL,teczka sprawozdań ZW PSL, 1948 r.

²⁸ Dane wzięte ze sprawozdań ZW SL za lata 1948—1949. (AKW ZSL,teczka sprawozdań SL 1948—1949 r.).

²⁹ AKW ZSL,teczka protokołów Prezydium ZW SL i ZW PSL, 1949 r.

Prawdą jest, że przed zjednoczeniem SL i PSL komisje weryfikacyjne działające w wyżej wymienionych partiach dokonały szeregu przebiegów, ale ogólny kierunek ideowo-polityczny pozostawał słuszny. Powstanie ZSL w listopadzie 1949 r. było zwycięstwem programu radykalnego nurtu w ruchu ludowym, zwycięstwem idei sojuszu robotniczo-chłopskiego.

Powstanie ZSL było ukoronowaniem walki pokoleń chłopów o ludo-demokratyczną Polskę.

Wielką rolę w tym procesie odegrały organizacje SL i PSL woj. warszawskiego.

Na zakończenie pragnę powiedzieć parę uwag natury ogólnej. W tak krótkim referacie nie sposób było rozpatrzyć szeregu bardzo istotnych problemów wiążących się z kształtowaniem i rozwojem sytuacji w ruchu ludowym w woj. warszawskim, zwłaszcza w jego drugim etapie w latach 1947—1949.

Ponadto baza źródłowa, niestety, nie zachowana w całości, zdekompletowana, stwarza przy tego rodzaju opracowaniach dodatkowe trudności dla dokonania rzeczowej i obiektywnej analizy wydarzeń.

Badania nad ruchem ludowym w Polsce po wyzwoleniu zostały dopiero zapoczątkowane. Sądzę osobiście, iż dyskusja uzupełni braki i niedociągnięcia mego zagajenia, wniesie wiele cennych uwag umożliwiających opracowanie w najbliższej przyszłości wyczerpującej monografii o ruchu ludowym na terenie woj. warszawskiego.